

Volebné právo mentálne postihnutých

Súťažná práca: *Ius et Societas*

2011/2012

Bc. Margaréta Markechová

Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Fakulta práva

Študijný program Právo

Roman Vydra

Masarykova univerzita v Brně

Právnická fakulta

Študijný program Právo a právní věda

Prehlasujeme, že sme esej na tému: „Volebné právo mentálne postihnutých“ spracovali sami a uviedli sme všetky použité pramene. Dávame súhlas s prvým zverejnením našej eseje vyhlasovateľmi súťaže alebo spolupracujúcimi inštitúciami v papierovej, či elektronickej podobe.

Bc. Margaréta Markechová

Roman Vydra

Obsah

1. Úvod	2
---------------	---

2. Teoretické východiská práce, definovanie pojmov	4
2.1. Prekážky výkonu volebného práva.....	5
2.1.1. Prekážka volebného práva : zbavenie spôsobilosti na právne úkony	6
2.2. Pojem právna subjektivita	6
2.3. Zbavenie a obmedzenie spôsobilosti na právne úkony.....	7
2.4. Pojem duševnej poruchy.....	8
3. Zbavovanie spôsobilosti na právne úkony v praxi	8
3.1. Hmotneprávna úprava.....	8
3.2. Otázky súdnej praxe	11
3.2.1. Súdny	12
3.2.2. Znalci.....	13
3.3. Problematika OSŘ	14
4. Zbavenie spôsobilosti na právne úkony ako prekážka volebného práva	15
4.1. Princíp všeobecnosti volebného práva.....	15
4.2. Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony ako prekážka volebného práva ..	15
4.3. Aktuálny stav a vývoj problematiky v ČR	16
4.3.1. Judikatúra ÚS ČR.....	17
4.3.2. Judikatúra ESLP	19
4.3.3. Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím	21
4.3.4. Návrh nového OZ	22
5. Úvaha de lege ferenda	23
5.1. Argument č. 1 – „nespôsobilosť“ voliť	24
5.2. Argument č. 2 – negatívne ovplyvnenie volieb, zneužiteľnosť	25
5.3. Argument proti pasívnemu volebnému právu.....	26
6. Záver	28
7. Zdroje použitých informácií.....	30

1. Úvod

Demokracia je okrem iného postavená na princípe ochrany menšín. Za jednu z takýchto menšín považujeme popri menšinách národnostných, náboženských, etnických, či jazykových aj menšinu mentálne postihnutých ľudí.

Historicky bola táto skupina ľudí dlhodobo odsúvaná na okraj spoločnosti. Mentálne postihnutí ľudia boli (a na mnohých miestach stále ešte sú) považovaní za menejcenných občanov „druhej kategórie“, ktorým sa síce štát postupne začal starať o liečbu, no tam jeho starostlivosť zároveň aj končila. Zmenu prinieslo až tzv. obdobie inklúzie, ktoré prišlo do vyspelých európskych štátov začiatkom 90. rokov. Je postavené na myšlienke začlenenia, ktorá vychádza z toho, že všetci ľudia sú si rovní a mali by byť preto rešpektovaní a cenení.¹ Princíp rovnosti duševne zdravého a mentálne postihnutého človeka je filozofickým východiskom tejto práce.

Aby sme však tejto rovnosti dosiahli nielen v rovine teoretickej, ale aj v realite každodenného života, je nutné poskytnúť menšine mentálne postihnutých podporu zo strany štátu a to najmä v oblasti dôslednej ochrany ich ľudských práv. V Českej republike (ďalej len „ČR“) je však táto podpora, napriek badateľnému pokroku v prístupe k mentálne postihnutým od pádu socializmu, stále ešte nedostatočná. V niektorých oblastiach dokonca ČR robí presný opak a integráciu postihnutých ľudí do spoločnosti zbytočne tvrdou právnou úpravou a zlou súdnou praxou sťažuje. Takouto oblasťou je aj inštitút zbavovania spôsobilosti na právne úkony týchto ľudí a inštitút prekážky výkonu volebného práva pre osoby spôsobilosti zbavené, ktorým sa v tejto práci venujeme.

Cieľom tejto práce je kritické posúdenie súčasne platnej právnej úpravy v ČR v oblasti zbavovania spôsobilosti na právne úkony a obmedzenia výkonu volebného práva ľuďom spôsobilosti zbavených, identifikácia relevantných medzinárodných dokumentov a spracovanie a zhodnotenie judikatúry Ústavného súdu ČR a Európskeho súdu pre ľudské práva k tejto téme. Pri spracovávaní predmetnej problematiky sme kládli dôraz na potrebu implementácie medzinárodných dokumentov do praxe tak, aby sa zaručila integrácia ľudí s postihnutím do majoritnej spoločnosti a zamedzilo sa existujúcej diskriminácii a exklúzii tejto skupiny.

Táto práca bola pôvodne vypracovaná pre účely Študentskej vedeckej a odbornej činnosti (SVOČ) na Právnickej fakulte Masarykovej univerzity. Keďže však s ohľadom na súčasné podmienky v oblasti zbavovania spôsobilosti na právne úkony

¹ KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovej Univerzity, 2007, str. 55

a obmedzenia výkonu volebného práva ľudí spôsobilosti zbavených v ČR, považujeme predmetnú problematiku stále za veľmi aktuálnu a hodnú zvýšenej pozornosti, rozhodli sme sa pôvodnú prácu aktualizovať a prepracovať pre účely súťaže Ius et Societas a poukázať tak opätovne na potrebu zmeny platnej právnej úpravy. Navyše je možné závery uvedené v práci taktiež takmer bezo zvyšku aplikovať aj na situáciu v Slovenskej republike. Z týchto dôvodov spracovaná téma ani po vyše roku (a je treba dodať, že bohužiaľ) nestráca na aktuálnosti.

Práca sa skladá zo štyroch hlavných častí. Prvá slúži k označeniu teoretických východísk a definovaniu pojmov používaných v ostatnom texte práce, tak aby prácu dokázali pochopiť aj prípadní čitatelia bez právnického vzdelania. Druhá časť práce skúma a podrobuje kritike inštitút zbavenia spôsobilosti na právne úkony, tretia časť sa potom venuje tomuto inštitútu ako dôvodu vzniku prekážky výkonu volebného práva. Štvrtá a zároveň posledná časť práce si kladie za cieľ jasné vyjadrenie názoru autorov na problematiku obmedzovania volebného práva mentálne postihnutým ľuďom, a to nielen z pohľadu konkrétneho spôsobu takéhoto obmedzovania v právnom poriadku ČR, ale hlavne z pohľadu vhodnosti takéhoto obmedzovania všeobecne.

Pri spracovaní predloženej práce boli použité metódy kompilácie, komparatistiky a analýzy.

2. Teoretické východiská práce, definovanie pojmov

Voľby sú bezpochybné jedným zo základných pilierov právneho štátu, ako aj hlavným mechanizmom, oporou, podmienkou a základom demokracie. Ich základnou funkciou je funkcia legitimačná², prostredníctvom ktorej nadobúdajú orgány verejnej moci svoju moc od ľudu, ktorý je jej jediným zdrojom.

Aby však proces obsadzovania verejných funkcií voľbami skutočne zodpovedal požiadavkám demokratických hodnôt a princípov, musí byť založený na subjektívnom volebnom práve, ktoré je všeobecné, rovné, priame a vykonávané

² FILIP, Jan, Ústavní právo České republiky. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR. 4. opravené a doplněné vydání. Brno: nakladatelství Doplněk, 2003, str. 419

tajným a slobodným hlasovaním.³ „Volebné právo garantované článkom 21 Listiny je jedným z prostriedkov zabezpečenia aktívneho statusu jednotlivca pri konštituovaní verejnej moci. Jedná sa o právo, ktoré garantuje jednotlivcovi účasť na politickom a verejnom živote, inými slovami, umožňuje aktívnu participáciu jednotlivca na utváraní a existencii verejnej moci.“⁴

Volebné právo sa delí na právo aktívne (právo voliť) a právo pasívne (právo byť volený). Obidve prešli spoločným vývojom, iba s tým rozdielom, že s výkonom pasívneho volebného práva sa historicky spojovalo (a v niektorých ohľadoch sa dodnes stále spojuje) nutné splnenie náročnejších kritérií.⁵

2.1. Prekážky výkonu volebného práva

Česká právna úprava nepozná pojem obmedzenia či zbavenia volebného práva. Napriek tomu, že sa tieto pojmy niekedy zamieňajú a nesprávne používajú, ide vždy len o prekážky výkonu volebného práva.⁶ To znamená, že príslušná fyzická osoba naďalej volebné právo má, ale nie je s ním oprávnená z určitého dôvodu voľne disponovať a v konkrétnych voľbách ho realizovať. Ak však prekážka výkonu volebného práva odpadne, môže byť právo opäť naplnené a jeho nositeľ sa môže volieb opäť zúčastňovať. Jednotlivé volebné zákony⁷ ustanovujú rôzne prekážky výkonu volebného práva. Sú nimi:

³ tieto princípy sú zakotvené v čl. 18 odst. 1 a 2, čl. 102 odst. 1 Ústavy ČR a v čl. 21 odst. 1, 3 a 4 Listiny základných práv a slobôd (ďalej iba „Listina“)

⁴ Uznesenie ÚS ČR zo dňa 19.10.2004, sp. zn. II.ÚS 540/02

⁵ KLÍMA, Karel. Komentář k Ústavě a Listině. 2. rozš. vyd. Plzeň : Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 1147

⁶ S výnimkou úpravy v § 6 zákona č. 62/2003 Sb., o voľbách do Európskeho parlamentu, ktorá určuje plnú spôsobilosť na právne úkony za podmienku nadobudnutia pasívneho volebného práva. Na tomto mieste sa však stotožňujeme s názorom doc. Šimíčka a JUDr. Molka, ktorí túto úpravu považujú za protiústavnú (MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. Soudní přezkum voleb. Praha: Linde Praha a.s., 2006, str. 121). V podobnom zmysle sa vyjadril aj Najvyšší správny súd ČR, keď v Usnesení sp. zn. sp. zn. Vol 29/2006 uviedol: „Pozbavenie spôsobilosti na právne úkony preto už nemôže predstavovať ex lege stanovený dôvod pre zbavenie volebného práva ako tomu bolo v minulosti, ale predstavuje iba obmedzujúcu podmienku pre jeho výkon.“

⁷ jedná sa o všetky zákony upravujúce voľby do orgánov verejnej moci v ČR, konkrétne: zákon č. 247/1995 Sb., o voľbách do Parlamentu Českej republiky a o zmene a doplnení niektorých ďalších zákonů; zákon č. 491/2001 Sb., o voľbách do zastupiteľstiev obcí a o zmene niektorých zákonů; zákon č. 130/2000 Sb., o voľbách do zastupiteľstiev krajů a o zmene niektorých zákonů; zákon č. 62/2003 Sb., o voľbách do Európskeho parlamentu a o zmene niektorých zákonů

- výkon trestu odňatia slobody (zákon o voľbách do zastupiteľstiev krajov a o voľbách do zastupiteľstiev obcí)
- obmedzenie osobnej slobody z dôvodu ochrany zdravia ľudu (všetky volebné zákony)
- výkon vojenskej základnej alebo náhradnej služby (zákon o voľbách do zastupiteľstiev obcí a zákon o voľbách do zastupiteľstiev krajov) a služba vojaka z povolania v zahraničí (zákon o voľbách do zastupiteľstiev obcí)
- zbavenie spôsobilosti na právne úkony (všetky volebné zákony).

2.1.1. Prekážka volebného práva : zbavenie spôsobilosti na právne úkony

Táto prekážka výkonu volebného práva je zo všetkých najširšia, keďže sa týka všetkých druhoch volieb a to ako aktívneho, tak aj pasívneho volebného práva. Je potrebné zdôrazniť, že takou prekážkou je výlučne úplné zbavenie spôsobilosti na právne úkony a podľa nášho názoru v žiadnom prípade nie iba jej čiastočné obmedzenie.⁸ Úprava, ktorá vytvárala prekážku výkonu volebného práva aj z čiastočného obmedzenia subjektivity, bola z právneho poriadku ČR v deväťdesiatych rokoch novelami, resp. prijatím nových volebných zákonov odstránená.

2.2. Pojem právna subjektivita

Spôsobilosť fyzickej osoby k právam a povinnostiam- pasívna zložka právnej subjektivity, vzniká u každého ľudského jedinca narodením a zaniká smrťou. Tejto spôsobilosti nemôže byť žiadny človek akýmkoľvek spôsobom zbavený ani mu nemôže byť obmedzená.

Spôsobilosť fyzickej osoby na právne úkony (aktívna zložka právnej subjektivity), t.j. spôsobilosť v plnom rozsahu vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať práva a brať na seba právne povinnosti vzniká v plnom rozsahu plnoletosťou, teda dovŕšením

⁸ viac k tejto otázke viď kapitola 4.2. tejto práce

osemnásteho roku (osoby mladšie 18 rokov majú len čiastočnú spôsobilosť na právne úkony), alebo pred dosiahnutím tohto veku len uzavretím manželstva.⁹

Rozlišovanie spôsobilosti k právam a povinnostiam a spôsobilosti na právne úkony fyzických osôb je typické pre občianske právo. Úprava obsiahnutá v Občianskom zákonníku¹⁰ (ďalej iba „OZ“) sa priamo vzťahuje iba na občianske právo a na fyzické osoby, môžeme však pozorovať jej presahy aj do iných právnych odvetví.¹¹ Takýmto presahom (konkrétne do ústavného práva) je aj úprava obmedzenia výkonu subjektívneho volebného práva v prípade zbavenia spôsobilosti na právne úkony fyzickej osoby.

2.3. Zbavenie a obmedzenie spôsobilosti na právne úkony

Spôsobilosť fyzickej osoby na právne úkony môže byť na základe § 10 OZ rozhodnutím súdu obmedzená alebo jej fyzická osoba môže byť zbavená úplne. Úprava konania o spôsobilosti na právne úkony je v českom právnom poriadku upravená v § 186 a nasl. Občianskeho súdneho rádu¹² (ďalej len „OSŘ“). Konanie o zbavení, obmedzení alebo vrátení spôsobilosti na právne úkony môže byť zahájené na návrh, ale aj bez návrhu, súd rozhoduje rozsudkom. K tomuto zásahu do práv jednotlivca sa pristupuje z hľadiska ochrany záujmov ostatných subjektov (jednotlivcovo okolie, spoločnosť), no najmä sa ňou sleduje ochrana samotnej fyzickej osoby, ktorá nedosahuje potrebný stupeň intelektuálneho a vôľového vývoja pre dostatočnú ochranu všetkých svojich záujmov.¹³ Právne úkony, ku ktorým nie je občan podľa rozhodnutia súdu spôsobilý, sú podľa ustanovenia § 38 ods. 1 OZ ex lege od začiatku absolútne neplatné.

Hlavnú časť ľudí takto zbavených aktívnej právnej subjektivity tvoria ľudia trpiaci nejakou duševnou chorobou, či poruchou (okrem nich to môžu byť napr. ľudia v komatických stavoch). Samotná skutočnosť, že osoba trpí duševnou poruchou však ešte nie je dôvodom pre obmedzenie jej spôsobilosti na právne úkony. Podľa

⁹ ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan. Občianske právo hmotné. 5., jubilejná aktualiz. vyd. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2009, s. 160 a nasl.

¹⁰ zákon č. 40/1964 Sb., Občianský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹¹ KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, 2007, str. 14

¹² zákon č. 99/1963 Sb., Občianský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

¹³ FIALA, Josef; KINDL, Milan. *Občianský zákoník : komentář*. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2009, komentár k §10, ale napr. aj Rozsudok NS ČR, sp. zn. 30 Cdo 25/2009

judikatúry Najvyššieho súdu ČR (ďalej ako „NS ČR“) pri obmedzení, či zbavení spôsobilosti musí byť vždy konkrétne uvedené, koho, resp. čo ohrozuje plná spôsobilosť na právne úkony obmedzovanej osoby, a tiež je potrebné zdôvodniť, prečo nemožno situáciu riešiť miernejšími prostriedkami.¹⁴

2.4. Pojem duševnej poruchy

Duševná (psychická) porucha, býva používaná ako synonymum pre duševnú (psychickú) chorobu. Označuje stav charakteristický výrazným odklonom od spôsobu vnímania a správania sa psychicky zdravého jedinca.¹⁵ V praxi vedú k zásahu do spôsobilosti človeka právne konať najčastejšie poruchy ako schizofrénia, progresívna paralýza alebo chronické štádiá závislosti na omamných látkach s pokročilou depriváciou osobnosti apod.¹⁶ Vážnejšie poruchy by mali viesť k zbaveniu spôsobilosti na právne úkony (napr. schizofrénia, trvalé poruchy a bludy, pokročilá demencia napr. u Alzheimerovej, Creutzfeldt – Jakobovej, či Parkinsonovej choroby, stredne ťažká, ťažká a hlboká mentálna retardácia.), menej vážne len k jej obmedzeniu (napr. ľahká mentálna retardácia, závislosť na drogách a alkohole, vo výnimočných prípadoch paranoja a psychóza s kverulačnými aktivitami).^{17, 18}

3. Zbavovanie spôsobilosti na právne úkony v praxi

Prax zbavovania spôsobilosti na právne úkony je, ako preukážeme v nasledujúcich riadkoch, v Českej republike značne kontroverzná.

3.1. Hmotneprávna úprava

¹⁴ Rozsudok NS ČR, sp. zn. 30 Cdo 3655/2009

¹⁵ viac napr. v ČEŠKOVÁ, Eva; SVOBODA, Mojmír; KUČEROVÁ, Hana. Psychopatologie a psychiatrie: pro psychology a speciální pedagogy. Vyd. 1. Praha : Portál, 2006. str. 23 a násl., 35 a násl.

¹⁶ Dôvodová správa k návrhu nového občianskeho zákonníka, komentár k § 56 až 62, podľa znenia z 8.3.2011, dostupná na <http://obcanskyzakonik.justice.cz>

¹⁷ BAŠTECKÝ, Jaroslav. Psychiatrie, právo a společnost. Praha: Galén, 1997, str. 149 – 150.

¹⁸ KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, 2007, str. 14

Aktuálna právna úprava obmedzenia a zbavenia spôsobilosti fyzickej osoby na právne úkony pochádza ešte z pôvodného znenia OZ z roku 1964 a od doby svojho vzniku neprešla žiadnymi výraznými zmenami.¹⁹ Je postavená na prístupoch typických pre staršiu dobu a obmedzeným rozsahom možností ochrany duševne postihnutých ľudí a ich okolia umožňuje vznik zlej rozhodovacej praxe súdov. Zmienaná právna úprava bola kritizovaná aj Ústavným súdom ČR (ďalej len „ÚS“).²⁰ Navyše v čase keď sa OZ (v r. 1964) a Zákon o voľbách do Parlamentu (v r. 1994) prejednávali na pôde parlamentu ČR, nebola vedená žiadna diskusia ohľadom ustanovení týkajúcich sa spôsobilosti na právne úkony. Neexistuje teda žiadne dostupné odôvodnenie tohto obmedzenia volebného práva.²¹ Z dôvodov bližšie rozoberaných v ďalšom texte práce je podľa nášho názoru táto právna úprava, ktorá vo vzťahu k osobám postihnutým duševnou poruchou pozná len obmedzenie a zbavenie spôsobilosti na právne úkony prekonaná, nedostatočne prepracovaná a nereflektuje uspokojivo medzinárodné dokumenty a zmluvy, ktorými je ČR viazaná. Tak napríklad odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (99) 4 z roku 1999²² uvádza zásady, ktoré by mali ovládať obmedzovanie a zbavovanie spôsobilosti na právne úkony. Sú nimi napríklad rešpektovanie ľudských práv, flexibilita právnej odozvy, maximálne zachovanie spôsobilosti, zásada proporcionality, či zásada procesnej spravodlivosti.²³ Ďalšie odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. Rec (2006) 5 dokonca odporúča členským štátom Rady Európy „zaistiť, aby žiadna osoba so zdravotným postihnutím nebola v dôsledku svojho zdravotného postihnutia vylúčená z aktívneho ani pasívneho volebného práva“.²⁴

¹⁹ Okrem nahradenia pojmu „občan“ pojmom „fyzická osoba“, ktoré môže mať právne veľký význam, no nie pre túto tému

²⁰ Napr. v Náleze ÚS ČR, sp. zn. IV.ÚS 412/04 zo dňa 07.12.2005, kritizoval nedostatočnú ochranu ľudskej dôstojnosti Občianskym zákonníkom vo vzťahoch vertikálnych, t.j. vo vzťahoch štát – jednotlivec, pri pozbavovaní spôsobilosti fyzických osôb. V náleze sp. zn. I.ÚS 557/09 zo dňa 18.08.2009 podrobil ÚS inštitút zbavenia spôsobilosti na právne úkony ešte tvrdšej kritike, keď ho nazval „ústavne značne problematickým“ a „evidentným reliktom starého režimu“

²¹ MDAC. Dopis AMICUS CURIAE BRIEF mezinárodních subjektů a organizací hájících zájmy a práva lidí s postižením, doručený ÚS ČR v súvislosti s ústavnými sťažnosťami sp. zn. IV. ÚS 3073/08 a sp. zn. IV. ÚS 3102/08, 19. 4. 2010, str. 13. [online], dostupné z: <http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4095>

²² Odporúčania predstavujú tzv. soft-law, čo znamená, že síce nie sú pre členské štáty Rady Európy formálne právne záväzné, ale majú určitú záväznosť politickú, čiže štáty sú povinné fakticky sa správať v súlade s takýmito odporúčaniami

²³ Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č R (99) 4 z roku 1999, Ohľadne zásad právnej ochrany nespôsobilých dospelých osôb

²⁴ Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. Rec (2006) 5 „Akčný plán na podporu práv a plného zapojenia osôb so zdravotným postihnutím do spoločnosti: zlepšenie kvality života osôb so zdravotným postihnutím v Európe 2006 – 2015“

Zásadným dokumentom venujúcim sa tejto téme je Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím²⁵ (ďalej iba „DPOZP“). Európska únia podpísala DPOZP 30. marca 2007, Česká republika ho ratifikovala koncom septembra 2010. Spôsobilosť na právne úkony je upravená v jeho Článku 12, ktorý o.i. stanoví:

„2. Zmluvné strany uznávajú, že osoby so zdravotným postihnutím majú právu spôsobilosť vo všetkých oblastiach života na rovnakom základe s ostatnými.

3. Zmluvné strany prijímú príslušné opatrenia, ktoré majú umožniť osobám so zdravotným postihnutím prístup k pomoci, ktorú môžu potrebovať pri uplatňovaní svojej právnej spôsobilosti.

4. Zmluvné strany zabezpečia, aby všetky opatrenia týkajúce sa uplatňovania spôsobilosti na právne úkony poskytovali primerané a účinné záruky s cieľom zabrániť zneužitiu v súlade s medzinárodným právom v oblasti ľudských práv. Tieto záruky zabezpečia, aby opatrenia týkajúce sa uplatňovania spôsobilosti na právne úkony rešpektovali práva, vôľu a preferencie danej osoby, aby zabraňovali konfliktu záujmov a nenáležitému ovplyvňovaniu, aby boli primerané a prispôbené situácii danej osoby, aby sa uplatňovali čo najkratšie a aby podliehali pravidelnej kontrole zo strany príslušného, nezávislého a nestranného orgánu alebo súdu. Tieto záruky musia byť primerané tomu, do akej miery uvedené opatrenia ovplyvňujú práva a záujmy danej osoby.“

Z tohto článku je možné vyrozumieť jasnú preferenciu alternatívnych riešení situácie mentálne postihnutého človeka na úkor zbavenia spôsobilosti na právne úkony. Niektorí autori ho dokonca vykladajú ako úplný zákaz zbavovania fyzických osôb aktívnej právnej subjektivity.²⁶

Obsah DPOZP je zohľadnený v úprave postavenia fyzických osôb v návrhu nového občianskeho zákonníka. Navrhované ustanovenia berú do úvahy, že doterajšia úprava vedie v rozhodovaní súdov k tvrdostiam a nezohľadňuje možnosti primeraných prístupov k osobám postihnutým duševnou poruchou tak, aby sa ani im nebránilo v uplatňovaní ich práv a umožnilo sa im zapojiť sa do spoločenského života.²⁷ Už z názvu oddielu „Podporné opatrenia pri narušení schopnosti plnoletého

²⁵ pod pojem „zdravotné postihnutie“ spadajú podľa Článku I. DPOZP aj osoby s „mentálnymi, intelektuálnymi alebo zmyslovými postihnutiami“

²⁶ napr. KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovské Univerzity, 2007, str. 55

²⁷ Návrh nového občianskeho zákonníka a jeho dôvodová správa, obidve dostupné na <http://obcanskyzakonik.justice.cz>, podľa znenia z 8.3.2011

právne konať“, pod ktoré predmetné ustanovenia spadajú, cítiť výraznú zmenu prístupu zákonodarcu a snahu o podporu a pomoc pri začleňovaní mentálne postihnutých do života väčšinovej spoločnosti. Z úpravy vypadáva inštitút úplného zbavenia spôsobilosti fyzickej osoby na právne úkony²⁸ a je nahradený podrobnejšou úpravou obmedzenia tejto spôsobilosti.²⁹ Predmetná úprava prihliada k novším právnym úpravám, ktoré boli v niektorých európskych štátoch už prijaté³⁰ a je ohľadupľnejšia k ľudským právam osôb „čeliacich“ konaniu o zbavení spôsobilosti. Obmedzenie spôsobilosti je v návrhu pojaté ako dočasné a na určitú dobu, ktorá má byť nanajvýš tri roky. Veľkým výhodou novej úpravy je aj existencia troch alternatívnych riešení narušenej schopnosti plnoletého právne konať. Sú to:

1. Inštitút predbežného vyhlásenia (§ 38 - § 45)
2. Napomáhanie pri rozhodovaní (§ 46 - § 49)
3. Zastúpenie členom domácnosti (§ 50 - § 55)³¹

Úpravu v návrhu nového OZ považujeme za dostačujúcu a dobre reflektujúcu potreby spoločnosti a najmä jej členov trpiacich duševnou poruchou. Nie je však dostačujúce, že táto úprava sa objavuje iba v návrhu nového a nie aj v znení súčasne platného OZ. Nový občiansky zákonník nadobudne účinnosť 1. januára 2014, no fakt, že dovtedy uplynie viac ako rok, nám nedovoľuje uspokojiť sa s legislatívnym „svitaním na lepšie časy“ v tejto otázke. Namiesto toho považujeme za potrebné bezodkladne novelizovať súčasný OZ tak, aby sa jeho sporný § 10 nahradil celým oddielom „Podporné opatrenia pri narušení schopnosti plnoletého právne konať“ z návrhu nového OZ.

3.2. Otázky súdnej praxe

Treba podotknúť, že sama o sebe úprava zbavovania spôsobilosti na právne úkony v OZ neznamená bezprostredný zásah do základných práv a slobôd mentálne

²⁸ kedy § 64 stanoví „Rozhodnutí o omezení svéprávnosti nezbavuje člověka práva samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života.“

²⁹ návrh nového OZ používa pojem „svépravnost“

³⁰ Rakúsko, Nemecko, Francúzsko atd.

³¹ viac informácií o týchto inštitútoch v znení návrhu nového OZ a najmä v dôvodovej správe k návrhu, obidve dostupné na <http://obcanskyzakonik.justice.cz>

postihnutých ľudí, avšak svojou nedostatočnou prepracovanosťou umožňuje vzniknúť nekvalitnej rozhodovacej praxi príslušných súdov v ČR, ktorá takéto zásahy prináša.

3.2.1. Súdny

Súdny sa často prípadom zbavovania spôsobilosti venujú povrchno a fyzické osoby, voči ktorým konanie vedú, posudzujú nedôkladne. V snahe uľahčiť si svoju činnosť často vychádzajú iba zo znaleckého posudku, neoverujú si skutočnosti v ňom iným spôsobom a konanie následne dostatočne neindividualizujú. Z takéhoto postupu je podľa ÚS *„zreteľný nedostatok rešpektu súdu k osobnosti sťažovateľa, je z neho zrejmá snaha uľahčiť vec "pre dobro súdu samotného", s ktorým je spomínaný rešpekt k osobe sťažovateľa v kolízii.“*³² a NS ČR takýto postup nekritického preberania znaleckého posudku dokonca zakazuje a ukladá súdom povinnosť zistiť ako sa dotknutá osoba skutočne správa, ako sa prejavuje v styku s ľuďmi, ako obstaráva svoju domácnosť atď. a následne tieto zistenia konfrontovať s názormi znalca.³³ Výsledkom tohto nesprávneho postupu súdov v spojení s podobne laxným prístupom znalcov je to, že súdy oveľa častejšie fyzické osoby spôsobilosti zbavujú, namiesto toho, aby im ju iba obmedzili a nechali im aspoň tú jej časť, ktorá predstavuje vybavenie tých najzákladnejších záležitostí a splnenie primárnych potrieb (napr. kúpna zmluva s limitom 100 Kč). Štatistika uvádza, že na konci roku 2009 bolo v ČR vyše 25.000 osôb zbavených spôsobilosti na právne úkony, oproti tomu len asi 4.000 osobám bola spôsobilosť obmedzená.³⁴ Takýto pomer zbavených a obmedzených osôb nemá oporu v ich skutočnom zdravotnom stave³⁵ (keďže duševné poruchy zbavených osôb by mali byť pojmovovo vážnejšie ako poruchy tých obmedzených, a ich výskyt by mal byť zriedkavejší) a je podľa nášho názoru alarmujúci.³⁶ ÚS ČR preto všeobecné súdy upozornil na nutnosť *„zvážiť všetky miernejšie alternatívy, ktorými by bolo možné ešte dosiahnuť sledovaný cieľ v podobe ochrany konkrétne označených konkurujúcich práv či verejných záujmov vyvoditeľných z ústavného poriadku, pričom obmedzenie spôsobilosti na právne*

³² Nález ÚS ČR zo dňa 7. 12. 2005, sp.zn. IV. ÚS 412/04

³³ Rozsudok NS ČR sp. zn. 30 Cdo 433/2010

³⁴ VYHNÁNEK, Ladislav. Mental Disability and the Right to Vote in Europe: A Few Notes on the Recent Development. 2010. [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/1/40.pdf>, s. 11, alebo tiež nález ÚS ČR sp.zn. IV.ÚS 3102/08

³⁵ tiež výrazne kontrastuje so zásadou maximálneho zachovania spôsobilosti, viď. Zásada č. 3 Odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č R (99) 4 z roku 1999

³⁶ za taký ho považuje aj ÚS ČR, viď nález sp. zn. I. ÚS 557/09, alebo nález sp. zn. IV.ÚS 3102/08

*úkony musí byť vždy považované za prostriedok najkrajnejší*³⁷. Súdny pritom majú konať v súlade s dnešnou filozofiou právneho štátu, ktorého východiskom je jednotlivec a zásada, že „*štát a všetky jeho orgány sú ústavne zviazané k ochrane a šetreniu práv jednotlivca*.“³⁸

Akokoľvek však súdy kritizujeme, stále platí, že problémy praxe majú korene v nedokonalnej právnej úprave, ktorá umožňuje vznik takýchto problémov. Zákonodarca dáva neprepracovanou úpravou všeobecným súdom priširoké mantinely pre ich rozhodovaciu činnosť a tie to zjavne nezvládajú. Správnym legislatívnym pôsobením zákonodarcu by tieto problémy bolo podľa nášho názoru možné úplne eliminovať.

3.2.2. Znalci

Vo vyššie citovanom Náleze sp. zn. I. ÚS 557/09, ÚS kritizoval tiež formalistické posudky súdnych znalcov a následnú neschopnosť súdov zväziť všetky dôkazy a okolnosti konkrétneho prípadu.³⁹ Znalecký posudok vo forme odborného lekárskeho stanoviska má pritom pre posúdenie toho, čo je a čo nie je duševná porucha zásadný význam. Znalecká prax v oblasti zbavovania spôsobilosti na právne úkony má však viaceré nedostatky. Znalecké posudky sú často vykonávané povrchné, nekvalitné, príliš subjektívne. a odborníci sa vyjadrujú k právnym otázkam, čo by nemali. Taktiež absentuje určitý spoločný návod, podľa ktorého by znalci mali postupovať⁴⁰. Podľa Mgr. Koláčkovej je najväčším problémom znaleckej činnosti vôbec, absencia externej kontroly nad činnosťou znalcov.⁴¹ Uvedené vedie k tomu, že znalec často radšej súdu odporučí zbavenie spôsobilosti osoby, akoby sa do hĺbky zaoberal aspektmi jej duševnej poruchy a špecifikoval, na aké úkony je a na aké nie je v bežnom živote spôsobilá.

³⁷ Nález ÚS ČR zo dňa 18. 08. 2009, sp.zn. I. ÚS 557/09

³⁸ Nález ÚS ČR zo dňa 7. 12. 2005, sp.zn. IV. ÚS 412/04

³⁹ kritika znaleckého posudku a povrchného postupu súdu tiež Nález ÚS ČR, sp. zn. II.ÚS 2630/07

⁴⁰ I keď Odporúčanie Výboru ministrov R (99) 4 dáva určitý návod, aké požiadavky by mal spĺňať znalecký posudok v konaní o spôsobilosti: Zásada č 12 Vyšetrenie a posudok vyžaduje, aby posudok bol aktuálny a aby bol vypracovaný aspoň jedným dostatočne kvalifikovaným znalcom. Na myslí máme však návod, ktorý by presnejšie stanovil kroky znalca pri tvorbe znaleckého posudku.

⁴¹ KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, 2007, str. 27

3.3. Problematika OSŘ

Procesná úprava zbavovania spôsobilosti fyzických osôb, t.j. úprava konania o spôsobilosti na právne úkony v OSŘ, tiež nie je bez chyby. Obsahuje totiž dva inštitúty, ktoré môžu výrazne zasiahnuť do práva na spravodlivý proces osoby, ktorej spôsobilosť je posudzovaná. Je to

a) inštitút upustenia od výsluchu posudzovaného

b) inštitút upustenia od doručenia súdneho rozhodnutia posudzovanému

Podľa judikatúry by k týmto opatreniam malo dochádzať len výnimočne a to na základe vyjadrenia znalca a následného rozhodnutia súdu, ktoré treba riadne odôvodniť.⁴²

Ad a)

Od výsluchu aj od doručenia rozhodnutia súd môže upustiť, ak nemožno výsluch vykonať, ak nie je adresát schopný význam rozhodnutia pochopiť, alebo ak by mohol mať výsluch na dotknutú osobu nepriaznivý účinok. Rovnako tak môže súd z dôvodu vhodnosti rozhodnúť bez pojednávania.⁴³ Kombinácia týchto ustanovení môže viesť prakticky k tomu, že posudzovaná osoba nemôže účinne zasahovať do konania, v ktorom sa rozhoduje o jej základných právach.⁴⁴ Súd je síce povinný ustanoviť takejto osobe opatrovníka, ale otázne je, do akej miery je takáto, na papieri dobre vyzerajúca, ochrana práv fyzickej osoby efektívna v praxi, keďže „*psychiatri radi a často konštatujú, že osoba nie je schopná správne pochopiť zmysel a účel súdneho pojednávania a nemožno vylúčiť aj zhoršenie jej zdravotného stavu*“⁴⁵. Uvedené môže mať za následok situáciu, kedy osoba o ktorej obmedzení o spôsobilosti na právne úkony prebieha súdne konanie, nie je vôbec o tejto skutočnosti informovaná. Navyše v prípade ak súd rozhodne o nedoručení rozhodnutia, nedozvie sa o nej ani neskôr. Podľa Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej iba „ESLP“) je v prípadoch, keď je človek relatívne samostatný, najlepším riešením ho vypočuť, a to i napriek

⁴² Stanovisko NS ČSSR - R 3/79 (stanovisko Cpj 160/1976)

⁴³ WINTROVÁ, Alena a kol. Civilní právo procesní. Praha : Linde. 5. aktualizované vydání, 2008, str. 423 a násl.

⁴⁴ KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, 2007, str. 28

⁴⁵ tamtiež, str. 28

jeho postihnutiu. V každom prípade by súd s touto osobou mal nadviazať aspoň krátky vizuálny kontakt.⁴⁶

Ad b)

Podobná je situácia aj v prípade nedoručovania rozhodnutia. Navyše v praxi dochádza k tomu, že súd nielenže nedoručí rozsudok o obmedzení alebo zbavení spôsobilosti, ale nedoručí, na základe analogickej aplikácie § 189 ods. 2 OSŘ, ani rozsudok o ustanovení opatrovníka.⁴⁷

4. Zbavenie spôsobilosti na právne úkony ako prekážka volebného práva

4.1. Princíp všeobecnosti volebného práva

Všeobecnosť subjektívneho volebného práva spočíva v tom, že toto právo prináleží každému občanovi, ktorý splní podmienky stanovené Ústavou a volebnými zákonmi, a to bez rozdielu pohlavia, národnosti, orientácie, náboženskej, politickej, či inej príslušnosti.⁴⁸ Platí zákaz bezdôvodného vylúčenia občanov, alebo ich skupín z účasti na slobodnej voľbe svojich zástupcov.

Princíp všeobecného volebného práva je však chápaný ako akýsi ideál, ku ktorému sa jednotlivé volebné systémy viac či menej približujú, ale absolútne uplatňovaný nebýva.⁴⁹ Štáty totiž bežne určujú podmienky výkonu volebného práva, na ktoré nadväzujú prekážky výkonu volebného práva v prípade ich nesplnenia.⁵⁰

4.2. Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony ako prekážka volebného práva

⁴⁶ Rozsudok ESLP zo dňa 27. 3. 2008 vo veci Shtukaturov proti Rusku, č. sťažnosti: 44009/05

⁴⁷ MDAC. Opatrovníci a ľudská práva v Českej republike, 2007, str. 37. [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z:

<http://www.reformaopatrovnictvi.cz/data/MDAC%20report%20on%20guardianship%20czech%20repub%20lic.pdf>

⁴⁸ KLÍMA, Karel. Komentář k Ústavě a Listině. 2. rozš. vyd. Plzeň : Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 1145

⁴⁹ ANTOŠ, Marek. Principy voleb v České republice. Praha: Linde, 2008, str 24

⁵⁰ jednotlivé prekážky vymenované v kapitole 2.1. tejto práce

Volebné zákony stanovujú, že prekážkou výkonu volebného práva je „zbavenie spôsobilosti na právne úkony“. Toto ustanovenie interpretujeme tak, že tento druh prekážky vzniká jedine v nadväznosti na výrok súdu o zbavení spôsobilosti a v žiadnom inom prípade. Avšak JUDr. Molek s doc. Šimíčkom zastávajú opačný názor, keď pripúšťajú aj inú možnosť vzniku tejto prekážky a to v situácii, kedy súd spôsobilosť osoby na právne úkony síce iba obmedzí, ale zároveň „...výslovne určí rozsah obmedzenia aj vo vzťahu k volebnému právu, resp. tento rozsah obmedzenia jednoznačne v sebe bude zahrňovať aj výkon volebného práva,...“.⁵¹

S takýmto názorom sa nemôžeme stotožniť. Tretí odstavec Článku 21 Listiny základných práv a slobôd totiž zakotvuje, že „podmienky výkonu volebného práva stanoví zákon.“ a preto by sme podľa nás v žiadnom prípade nemali ísť nad rámec toho, čo zákon za prekážku volebného práva považuje. Práve naopak, keďže sa jedná prakticky o obmedzenie základného ľudského práva, treba predmetné ustanovenia volebných zákonov vykladať skôr doslovne, či dokonca reštriktívne. Toto naše presvedčenie podopiera aj uznesenie Najvyššieho správneho súdu (ďalej len „NSS“), v ktorom sa píše „prekážkou výkonu aktívneho volebného práva (...) nie je obmedzenie, ale iba zbavenie spôsobilosti na právne úkony.“ a tiež, že „Akékoľvek obmedzenie práv pacienta je totiž nutné vnímať veľmi reštriktívne...“.⁵²

Výslovné obmedzenie alebo odňatie volebného práva súdom odmietol aj prof. Filip, keď podľa neho „v rozsudku preto nie je možné vysloviť obmedzenie alebo odňatie volebného práva, pretože to vyplýva priamo ex lege“.⁵³

Podobný názor má na túto otázku aj Mgr. Koláčková.⁵⁴

4.3. Aktuálny stav a vývoj problematiky v ČR

Ako sme dokázali v predchádzajúcich kapitolách, rozhodovacia prax súdov v ČR vedie k pričastému zbavovaniu fyzických osôb aktívnej právnej subjektivity. Je preto dôvodné sa domnievať, že duševné poruchy veľkej časti osôb spôsobilosti zbavených nie sú dostatočne vážne na to, aby odôvodnili opodstatnenosť takéhoto vážneho opatrenia. Inak povedané, veľké množstvo ľudí nemôže voliť, aj keby to

⁵¹ MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. Soudní přezkum voleb. Praha: Linde Praha a.s., 2006, str. 125

⁵² Uznesenie NSS ČR zo dňa 22. 6. 2006, sp. zn. Vol 29/2006

⁵³ FILIP, Jan: Aktuální problémy všeobecnosti volebního práva; Časopis pro právní vědu a praxi. 1994, vol. 2, no. 1, s. 29

⁵⁴ KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, 2007, str. 17

dokázalo a snáď aj chcelo. Tak napríklad ľudia trpiaci schizofréniou, alebo manickou depresiou môžu byť často vzdelaní, prípadne mať vysoké IQ⁵⁵, napriek tomu sú spôsobilosti na právne úkony zbavovaní zväčša v celom rozsahu.⁵⁶ Tento stav možno označiť za bezútešný, vyhliadky na jeho zlepšenie však existujú a to, podľa nášho názoru, najmä vďaka:

- a) Judikatúre ÚS
- b) Judikatúre ESLP
- c) Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (DPOZP)
- d) Návrhu nového OZ

4.3.1. Judikatúra ÚS ČR

Ako je z predchádzajúcich kapitol zrejmé, ÚS už dlhšiu dobu upozorňuje na zlú procesnú prax všeobecných súdov pri konaní o zbavení spôsobilosti na právne úkony. Popritom si však začal všímať aj ďalšiu negatívnu externalitu nevhodných súdnych postupov, a to stratu volebného práva spôsobilosti zbavených osôb. Napríklad v Náleze ÚS ČR, sp. zn. II.ÚS 2630/07, sa pozastavil nad tým, že znalecký posudok „*sa vôbec nezaoberá spôsobilosťou sťažovateľky napr. vykonávať volebné právo, hoci jej rozhodnutie súdu možnosti vykonávať takýto právny úkon znemožňuje.*“⁵⁷ Skutočne prelomovým je však Nález ÚS ČR sp. zn. IV. ÚS 3102/08. ÚS sa v ňom zaoberal návrhom na zrušenie ustanovenia § 2 písm. b) zákona č 247/1995 Zb., o voľbách do Parlamentu Českej republiky, ktoré stanoví prekážku výkonu volebného práva pre osoby zbavené spôsobilosti na právne úkony.⁵⁸ ÚS dospel k záveru, že napadnuté ustanovenie nie je v rozpore s ústavným poriadkom, ale že problémom je zlá prax všeobecných súdov v konaní o spôsobilosti na právne úkony. Po zdôraznení významu slobodných volieb a všeobecného volebného práva

⁵⁵ DURAJOVÁ Zuzana. 25 000 Čechů nemůže volit. Přichází změna? [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.com/2010/07/zuzana-durajova-25-000-cechu-nemuze.html>, viď diskusia pod článkom

⁵⁶ BAŠTECKÝ, Jaroslav Psychiatrie, právo a společnost. Praha: Galén, 1997, str. 149 – 150

⁵⁷ Nález ÚS ČR, sp. zn. II.ÚS 2630/07

⁵⁸ podobné ustanovenie obsahujú všetky volebné zákony v ČR

v demokratickej spoločnosti podrobil štvrtý senát ÚS napadnuté ustanovenie testu proporcionality.⁵⁹ Zaoberal sa pritom týmito tromi otázkami:

1. Je sledovaný cieľ legitímny? Je sledovaný a presadzovaný cieľ nevyhnutný v slobodnej demokratickej spoločnosti?
2. Je dané racionálne spojenie medzi cieľom a prostriedkami vybranými na jeho presadenie?
3. Existujú alternatívne spôsoby dosiahnutia cieľa, ktorých využívanie by urobilo zásah do základného práva menej intenzívny, popr. ho úplne vylúčilo?⁶⁰

S legitimitou cieľa nemal ÚS najmenší problém. Uznal, že spoločnosť má záujem na tom, aby o najpodstatnejších otázkach jej smerovania rozhodovali osoby, ktoré sú toho objektívne schopné, teda sú schopné racionálne sa rozhodovať a porozumieť významu, účelu a účinkom volieb. Väčší problém však už mal s racionálnou spojenia medzi cieľom a prostriedkami. ÚS dospel k záveru, že ak by k vylúčeniu práva voliť prišlo automaticky u všetkých osôb zbavených spôsobilosti na právne úkony, muselo by potom platiť, že žiadna z týchto osôb nie je schopná význam, účel a účinky volieb pochopiť. Takýto paušalizujúci prístup je podľa ÚS v právnom štáte neprípustný, a dáva vzniknúť protiústavnému stavu, kedy spôsobilosti na právne úkony sú zbavované aj osoby, vo vzťahu ku ktorým neexistuje legitímny spoločenský záujem na obmedzenie výkonu volebného práva. Z tohto dôvodu zaviazal ÚS všeobecné súdy, „*aby v konaniach o pozbavení spôsobilosti na právne úkony v každom individuálnom prípade dôkladne posudzovali, či je opodstatnený záver o vylúčení konkrétnej fyzickej osoby z výkonu volebného práva.*“⁶¹, čím sa snaží uviesť do ich rozhodovania zásadný zlom.

Bez ohľadu na to, ako pozitívne tento nález vnímame, považujeme za veľkú otázku budúcnosti to, s akou efektivitou sa toto Ústavným súdom prikázané posudzovanie stretne v praxi. Vzhľadom k veľkej vyťaženosti všeobecných súdov ČR totiž hrozí, že predmetné posúdenie sa v rozhodnutiach o spôsobilosti „odbaví“ iba ako doplňujúca veta, či paragraf v odôvodnení, podľa ktorej neschopnosť voliť bude vyplývať už zo samotnej diagnózy spôsobilosti zbavovanej osoby.⁶² Takéto rozhodnutie, v ktorom by

⁵⁹ Viac o princípe proporcionality napr. HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 1. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. s. 158 a násl.

⁶⁰ Nález ÚS ČR sp. zn. IV. ÚS 3102/08

⁶¹ *tamtiež*

⁶² DURAJOVÁ Zuzana. 25 000 Čechů nemůže volit. Přichází změna? [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.com/2010/07/zuzana-durajova-25-000-cechu-nemuze.html>

sa súd posudzovaním spôsobilosti vykonávať volebné právo osobou riadne nezaoberal, by však bolo protiústavné a preto treba dúfať, že sa všeobecné súdy s novou povinnosťou vysporiadajú svedomito, následkom čoho sa celá prax zbavovania spôsobilosti na právne úkony a obmedzovania výkonu volebného práva zmení k lepšiemu.

4.3.2. Judikatúra ESLP

Európsky súd pre ľudské práva (ďalej iba „ESLP“) má v oblasti obmedzenia výkonu volebného práva pomerne bohatú judikatúru. Už v roku 1998 vo veci Ahmed proti Spojenému kráľovstvu⁶³ (prekážky výkonu volebného práva štátnym zamestnancom) uznal, že *„právo hlasovať a kandidovať vo voľbách v zmysle čl. 3 Protokolu č. 1⁶⁴ nie sú právami absolútnymi a existuje teda priestor na ich implicitné obmedzenie.“* Podľa rozhodnutia vo veci Labita proti Taliansku⁶⁵ (prekážky výkonu volebného práva podozrivým z príslušnosti k mafii) súd uznal možnosť štátu pozastaviť občanovi dočasne výkon volebného práva, avšak iba ak takéto obmedzenie sleduje legitímny cieľ a je primerané. V odôvodneniach oboch rozhodnutí ESLP tiež zdôraznil význam volebného práva v demokratickej spoločnosti a to i s odkazom na staršiu judikatúru.

V tejto súvislosti je zaujímavé spomenúť i rozsudok ESLP vo veci Hirst proti Spojenému kráľovstvu⁶⁶, v ktorom sa ESLP venoval problematike obmedzenia výkonu volebného práva v súvislosti s obmedzením osobnej slobody. V tomto prípade ESLP vyhlásil, že taký dôsledok iného súdneho konania (rozhodnutie trestného súdu o obmedzení osobnej slobody), ktorý automaticky obmedzí volebné právo osoby, nie je v súlade s Dohovorom. Uznal existenciu určitého priestoru pre voľnú úvahu štátu a možnosti volebné právo zákonom obmedziť, obmedzenia ale musia byť proporcionálne a nesmú narušiť celistvosť a účinnosť volebného procesu postaveného na všeobecnom subjektívnom volebnom práve. Automatické

⁶³ Rozsudok ESLP zo dňa 2. 9. 1998, vo veci Ahmed a ďalší proti Spojenému kráľovstvu, č. sťažnosti: 22954/93

⁶⁴ Dodatokový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej iba „Dohovor“ a „Protokol“)

⁶⁵ Rozsudok ESLP zo dňa 6. 4. 2000, vo veci Labita proti Taliansku, č. sťažnosti: 26772/95

⁶⁶ Rozsudok ESLP zo dňa 6. 10. 2005 vo veci Hirst (č. 2) proti Spojenému kráľovstvu, č. sťažnosti: 74025/01

obmedzenie volebného práva u všetkých ľudí vo výkone trestu odňatia slobody ESLP proporcionálnym neuznal.

Zatiaľ najzásadnejším rozhodnutím ESLP k téme obmedzenia výkonu volebného práva postihnutých ľudí je bezpochyby rozhodnutie vo veci Kiss proti Maďarsku⁶⁷. ESLP rozhodoval o tom, či ustanovenia maďarskej ústavy, ktoré odopierajú výkon volebného práva osobám zbaveným alebo obmedzeným v spôsobilosti na právne úkony, je v súlade so znením článku 3 Protokolu. Pánovi Kissovi bolo jeho volebné právo automaticky obmedzené v nadväznosti na obmedzenie jeho aktívnej právnej subjektivity, t.j. bez toho aby súd skúmal jeho schopnosť prejsť svoje preferencie vo voľbách. ESLP u Kissa vychádzal z podobnej argumentácie ako vo veci Hirst-rozhodnutie všeobecného súdu v tomto prípade tiež založilo automaticky prekážku výkonu volebného práva (u Hirsta rozhodnutie o väzbe, u Kissa rozhodnutie o obmedzení spôsobilosti), bez toho, aby tento súd bližšie opodstatnenosť takejto prekážky skúmal. ESLP podobne ako ÚS⁶⁸ pracoval s princípom proporcionality a poukázal na dokument Benátskej komisie "Code of Good Practice in Electoral matters"⁶⁹, navyše sa ešte odvolal na Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím a Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č R (99) 4⁷⁰. Nakoniec ESLP došiel k dôležitému záveru, že nie je možné osoby obmedzené alebo zbavené spôsobilosti na právne úkony automaticky zbavovať ich volebného práva, resp. obmedzovať jeho výkon.

Toto rozhodnutie má zásadný význam aj pre české pomery a to aj napriek tomu, že skutkové okolnosti boli odlišné od podmienok v ČR. Napr. v ČR sú prekážky výkonu volebného práva upravené zákonom (v Maďarsku to bolo ústavou) a takouto prekážkou je len zbavenie spôsobilosti na právne úkony (v Maďarsku to bolo aj obmedzenie). O významnosti tohto rozhodnutia svedčí aj fakt, že ÚS ČR si ním už dva mesiace po jeho vydaní pomohol v argumentácii použitej v odôvodnení vyššie rozoberaného nálezu.⁷¹

⁶⁷ Rozsudok ESLP zo dňa 20. 5. 2010, vo veci Alajos Kiss proti Maďarsku, č. sťažnosti: 38832/06

⁶⁸ v spomínanom Náleze ÚS ČR sp. zn. IV. ÚS 3102/08

⁶⁹ stanovisko zo dňa 30. 10. 2002, č. 190/2002, stanovujúce okrem iného všeobecné pravidlá obmedzovania subjektívneho volebného práva, dostupné na www.venice.coe.int

⁷⁰ Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č R (99) 4 z roku 1999, Ohľadne zásad právnej ochrany nespôsobilých dospelých osôb

⁷¹ Nález ÚS ČR sp. zn. IV. ÚS 3102/08

4.3.3. Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím

Ďalšou skutočnosťou, dávajúcou mentálne postihnutým ľuďom a ich obhajcom nádej na zmenu súčasného stavu, je prijatie Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (DPOZP) a jeho ratifikácia Českou republikou. Pre ČR vstúpil DPOZP do platnosti 28. októbra 2009. Jedná sa o medzinárodnú zmluvu podľa Článku 10 Ústavy, čo znamená, že má aplikačnú prednosť pred zákonmi. Pre problematiku výkonu volebného práva zdravotne (a teda aj mentálne⁷²) postihnutými osobami je dôležitý Článok 29 DPOZP, ktorý stanoví:

„Zmluvné strany zaručia osobám so zdravotným postihnutím politické práva a možnosť užívať ich na rovnakom základe s ostatnými a zaväzujú sa, že:

(a) zabezpečia, aby sa osoby so zdravotným postihnutím mohli účinne a plne podieľať na politickom a verejnom živote na rovnakom základe s ostatnými, a to priamo alebo prostredníctvom slobodne zvolených zástupcov, vrátane práva a možnosti osôb so zdravotným postihnutím voliť a byť zvolený, okrem iného tým, že:

(...)

(ii) budú chrániť právo osôb so zdravotným postihnutím hlasovať v tajnom hlasovaní vo voľbách a vo verejných referendách bez zastrašovania, kandidovať vo voľbách, účinne zastávať úrad a pôsobiť vo všetkých verejných funkciách na všetkých úrovniach správy štátu, a súčasne umožnia používanie asistenčných a nových technológií, ak to bude vhodné;

(iii) zaručia slobodné vyjadrovanie vôle osôb so zdravotným postihnutím ako voličov a na tento účel im v prípade potreby na ich žiadosť umožnia, aby im pri hlasovaní poskytla pomoc osoba, ktorú si sami určia;

(b) budú aktívne podporovať prostredie, v ktorom sa osoby so zdravotným postihnutím môžu účinne a plne zúčastňovať na riadení verejných záležitostí, a to bez diskriminácie a na rovnakom základe s ostatnými, podnecovať ich účasť na verejnom živote...“

V tomto bode však nie je jasné, či DPOZP zakazuje akékoľvek obmedzenie volebného práva postihnutých ľudí, alebo iba obmedzenie založené výhradne na skutočnosti, že občan je mentálne postihnutý a zároveň nezakazuje obmedzenie, ktoré je proporčné a založené na kvalifikovanom dôvode.⁷³ V každom prípade však

⁷² viď pozn. pod čiarou č. 25

⁷³ VYHNÁNEK, Ladislav. Mental Disability and the Right to Vote in Europe: A Few Notes on the Recent Development. 2010. [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/1/40.pdf> , s. 7. Vyhnánek sa v článku prikláňa k druhej

DPOZP prináša prísne obmedzenia pre štáty upravujúce prekážky vo výkone volebného práva v súvislosti s mentálnym (či fyzickým) postihnutím a nemôže byť v tomto ohľade vnímaný inak ako pozitívne. Otázkou je len, ako rýchlo a akým spôsobom sa pravidlá obsiahnuté v Článku 29 DPOZP prejavia do politického života mentálne postihnutých osôb v ČR.

4.3.4. Návrh nového OZ

Ako už bolo vyššie uvedené, úpravu podporných opatrení pri narušení schopnosti plnoletého právne konať v návrhu nového OZ považujeme za dostačujúcu a dobre reflektujúcu potreby spoločnosti a najmä jej členov trpiacich duševnou poruchou. Jej prijatie by úplne eliminovalo nežiaduce rozhodnutia súdov, ktoré celkom zbavujú spôsobilosti na právne úkony aj ľudí, u ktorých by spôsobilosť bolo dostačujúce vzhľadom k ich mentálnej a vôľovej vyspelosti obmedziť.

Keby v prípade prijatia nového OZ ostali ustanovenia jednotlivých volebných zákonov o prekážkach výkonu volebného práva v súčasnom znení, nastala by v nadväznosti na kapitolu 4.2. tejto práce alternatívne jedna z týchto dvoch situácií:

1. Ak by si sudy osvojili doslovnú interpretáciu volebných zákonov, nemohla by už žiadna osoba byť prehlásená za nespôsobilú vykonať volebné právo, keďže návrh nového OZ inštitút zbavenia spôsobilosti nepozná.

2. Ak by si však sudy osvojili argumentáciu o možnosti súdu obmedziť výkon volebného práva výslovne podobne ako akýkoľvek občiansko-právny úkon, vznikla by podľa nášho názoru prax, akú sa snaží momentálne nastoliť ÚS Nálezom sp. zn. IV. ÚS 3102/08, čiže spôsobilosť osoby voliť (a byť volený) by sudy posudzovali samostatne, rovnako ako každú zo zložiek jej právnej subjektivity.

Domnievame sa však, že v prípade prijatia nového OZ by prípadná nezrovnalosť, kedy by volebné zákony odkazovali na neexistujúci inštitút zbavenia spôsobilosti na právne úkony, pozornosti zákonodarcu neunikla, a aj tieto zákony by sa novelizácii nevyhli. Akým spôsobom by zákonodarca v takomto prípade volebné

možnosti, t.j. že obmedzenie výkonu volebného práva je možné aj po platnosti Dohovoru o právach ľudí s postihnutím (za splnenia podmienok proporcionality a nediskriminácie) a autori tejto práce s ním súhlasia. Opačný názor zastáva napr. Jana Koláčková, vid' KOLÁČKOVÁ JANA, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, 2007, str. 55

zákony novelizoval, si s prihliadnutím k momentálnej politicky nepríliš stabilnej situácii v ČR však netrúfame ani odhadnúť.

5. Úvaha de lege ferenda

V tejto kapitole by sme chceli demonštrovať náš postoj k problematike predloženej práce a následne sa vysporiadať s možnými argumentmi hovoriacimi proti nemu.

Vychádzajúc z princípu všeobecnosti a rovnosti volebného práva by bolo podľa nášho názoru najlepším riešením, aby prekážka výkonu volebného práva spočívajúca v zbavení spôsobilosti na právne úkony neexistovala, rovnako ako tomu je napr. v Holandsku, Švédsku, Írsku, či Veľkej Británii⁷⁴. Aktívne a rovnako tak aj pasívne volebné právo by sa nemalo viazať na duševnú chorobu, či inteligenciu jedinca.

Legitimitu cieľa existencie tejto prekážky potvrdil ÚS aj ESLP a je teda ústavne v poriadku. Napriek tomu nemožno konštatovať, že existencia danej prekážky je ideálna, resp. že vo vzťahu k predmetnej problematike nemožno dospieť k lepšiemu riešeniu. Takéto lepšie riešenie vidíme práve v neobmedzovaní volebného práva osobám so zhoršeným zdravotným stavom, prípadne nižšou inteligenciou. Argumenty, ktoré hovoria v prospech takéhoto obmedzovania totiž nepovažujeme za dostatočné na to, aby bol v tomto prípade konfliktu základného ľudského práva (volebného práva) a verejného záujmu (záujem spoločnosti, aby o obsadení verejných funkcií rozhodoval „spôsobilý“ elektorát), uprednostnený verejný záujem. Zároveň otázkou nie je „prečo neobmedzovať?“, ale „prečo obmedzovať?“. Obmedzenie akéhokoľvek zo základných ľudských práv jednotlivca štátom, treba totiž vždy dôkladne vyargumentovať a odôvodniť. Pre úplnosť sa v nasledujúcich riadkoch pokúsime vysporiadať i s argumentmi svedčiacimi v prospech obmedzenia výkonu volebného práva mentálne postihnutých ľudí sa pokúsime vysporiadať v nasledujúcich riadkoch.

⁷⁴ MDAC. Dopis AMICUS CURIAE BRIEF mezinárodních subjektů a organizací hájících zájmy a práva lidí s postižením doručený ÚS ČR v súvislosti s ústavnými sťažnosťami sp. zn. IV. ÚS 3073/08 a sp. zn. IV. ÚS 3102/08, 19. 4. 2010, str. 13. [online], dostupné z: <http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4095>

5.1. Argument č. 1 – „nespôsobilosť“ voliť

Prvým argumentom, prečo by mentálne postihnutí ľudia nemali voliť je ich obmedzená intelektuálna výbava a z toho vyplývajúca neschopnosť porozumieť významu, účelu a účinkom volieb - schopnosti človeka s mentálnym postihnutím rozoznávať a hodnotiť sú obmedzené. Preto by nemal mať právo voliť.

Je bezpochyby správnym riešením, aby ľudia, ktorí absolútne netušia o čo vo voľbách ide, volebné právo vykonávať nemohli. Napokon s tým súhlasí aj ÚS, ktorý považuje za ústavne konformné úplné zbavenie spôsobilosti na právne úkony len takej fyzickej osoby, ktorá významu, účelu a účinkom volieb porozumieť nedokáže.⁷⁵ Napriek tomu tento argument neobstojí. V súčasnej dobe neexistuje totiž žiadny nástroj na posúdenie spôsobilosti na výkon volebného práva. Pokiaľ je zámerom štátu obmedziť volebné právo len na osoby, ktoré sú schopné racionálnych rozhodnutí a majú určitý stupeň politického vedomia, musí byť určené, ako bude štát túto skupinu identifikovať. Ako to však urobiť? Odpoveď na túto otázku sa hľadá veľmi ťažko a pravdepodobne ani neexistuje. Možným riešením by mohlo byť zostavenie určitého univerzálneho testu⁷⁶, ktorý by však museli absolvovať všetky osoby majúce záujem voliť. Toto by však bolo technicky a ekonomicky priveľmi náročné. Obmedziť takéto testovanie iba na užšiu skupinu osôb, napr. osoby v konaní o zbavení spôsobilosti na právne úkony by bolo možné. Mohlo by byť však vnímané ako diskriminačné⁷⁷, a je s ohľadom na dnešnú prax veľmi otáznou, aký prístup by k nemu reálne mali znalci, ktorí by ho zrejme vykonávali.

Ďalším problémom je určenie jasnej hranice, kedy človek ešte je spôsobilý voliť, a kedy už spôsobilý nie je. Hranica medzi jednotlivými druhmi duševného postihnutia (napr. medzi ľahkou a strednou retardáciou), či medzi človekom duševne chorým a zdravým je často veľmi tenká. Vzhľadom k individualite každého ľudského jedinca považujeme určenie takejto hranice za nemožné a dokonca za potenciálne nebezpečné. Ak by sa táto hranica totiž stanovila ako určitá hodnota IQ, tak na základe rovnakej argumentácie, akou sa mentálne postihnutým berie volebné právo

⁷⁵ Nález ÚS ČR sp. zn. IV. ÚS 3102/08, viac v kapitole 4.3.1. tejto práce

⁷⁶ Dobrú inšpiráciu môžu poskytnúť americký príklad tzv. Doe v. Rowe Criteria, spracovaný vo VYHNÁNEK, Ladislav. Mental Disability and the Right to Vote in Europe: A Few Notes on the Recent Development. 2010. [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/1/40.pdf>, s.14

⁷⁷ A to na základe argumentácie, podľa ktorej ak testujeme schopnosť rozumieť významu, účelu a účinkom volieb u geniálneho schizofrenika, musíme túto schopnosť otestovať aj u pomocného robotníka s IQ tesne nad hranicou ľahkej retardácie

dnes, by sa postupným zvyšovaním tejto hranice mohlo volebné právo obmedziť napr. na ľudí s IQ 130, čím by sme demokraciu pochovali. Ide vlastne len o to, kde na stupnici duševných schopností položíme hraničnú čiaru. Pre úplnosť je tiež potrebné uviesť, že dôsledkom neexistencie dôveryhodného spôsobu na oddelenie osôb schopných a osôb neschopných voliť je, že výsledkom akejkoľvek metódy rozhodovania o volebnom práve bude obmedzenie volebného práva aj u takých osôb, ktoré voliť schopné sú.

Pokiaľ teda nevieme presne zistiť kto by k voľbám mal a kto nemal ísť, je lepšie volebné právo priznať všetkým. Je tiež potrebné vziať do úvahy, že dôvodom, pre ktorý väčšina mentálne postihnutých osôb nevolí nie je právny zákaz, ale ich vlastná neschopnosť svoju voľbu prejavíť. Teda ľudia so závažným mentálnym postihnutím, ktorí nie sú schopní dôležitosť volieb pochopiť, sa ich nebudú schopní zúčastniť už z dôvodov súvisiacich s ich postihnutím, keďže majú často problém vôbec s uvedomením si vlastnej existencie. Možno zhrnúť, že výsledný počet osôb, ktoré by voliť síce išli, ale nedokázali by kompetentne rozhodnúť je veľmi nízky, ba priam zanedbateľný. Preto je potrebné položiť si otázku, či je štát vôbec oprávnený chrániť integritu volebného systému pred osobami s postihnutím, predovšetkým ak vezmeme do úvahy veľký počet nekompetentne voliacich voličov bez postihnutia, ktorý sa pri voľbe často rozhodujú na základe iracionálnych pohnútok.

5.2. Argument č. 2 – negatívne ovplyvnenie volieb, zneužiteľnosť

Druhým argumentom zdôvodňujúcim existenciu prekážky výkonu volebného práva je ľahká ovplyvniteľnosť mentálne zaostalých a chorých ľudí, a z toho vyplývajúca ich ľahká zneužiteľnosť v politickom boji. Subjekty politickej súťaže by v prípade zrušenia prekážky mohli ľahko ovplyvniť voľby použitím nečestných a nedemokratických prostriedkov presvedčania mentálne postihnutých voličov.

Čo sa týka volieb do Poslaneckej snemovny a Európskeho parlamentu, nemôže tento argument v žiadnom prípade obstať. V ČR je osôb zbavených spôsobilosti na právne úkony asi 25.000. Naproti tomu zaregistrovaných voličov je 8.415.892 a 5.263.822 z nich skutočne vykonalo svoje volebné právo vo voľbách v roku 2010.⁷⁸

⁷⁸ VYHNÁNEK, LADISLAV. Mental Disability and the Right to Vote in Europe: A Few Notes on the Recent Development. 2010. [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/1/40.pdf>, s.17

Keby teda všetky osoby spôsobilosti na právne úkony zbavené, mohli opäť voliť, z dôvodu svojho malého počtu by finálny výsledok volieb ovplyvnili asi len ťažko/ s veľmi malou pravdepodobnosťou.

Iná je však situácia pri voľbách senátorov, prípadne do zastupiteľstiev obcí a krajov. V týchto prípadoch môže o zvolení, či nezvolení kandidáta rozhodnúť skutočne len niekoľko desiatok hlasov. Ak sa v danom volebnom obvode nachádza ústav sociálnej starostlivosti, prípadne iné zariadenie podobného zamerania, reálne vzniká hrozba zneužitia mentálne postihnutých ľudí na zlepšenie volebného výsledku. Ľudia v takýchto zariadeniach pobývajúci, v nich často majú hlásený aj trvalý pobyt, čiže ako voliči spadajú práve do tohto volebného obvodu. Preto by odstránením prekážky výkonu ich volebného práva vznikla potreba tvrdých sankcií, ktoré by subjekty politickej súťaže odrádzali už od samotného pokusu voličov ústavoch a iných zariadeniach ovplyvňovať iným ako presne predpísaným spôsobom. Ak by hrozba trestu bola dostatočne veľká (napr. trestnoprávna zodpovednosť), politickým subjektom by sa riskovať neoplatilo a nechali by mentálne postihnuté osoby rozhodovať sa podľa ich vlastných a skutočných preferencií. Vytvoriť právnu konštrukciu, ktorá by zvládla plniť takúto prevenčnú funkciu, by určite nebola ľahká úloha, ale za cenu ochrany ľudských práv taký pokus bezpochyby stojí.

5.3. Argument proti pasívnemu volebnému právu

S aktívnym volebným právom je pojmovo spojené aj volebné právo pasívne. Vzhľadom k tomu, že ÚS v Náleze sp. zn. IV. ÚS 3102/08 a rovnako tak ESLP sa vo veci Kiss proti Maďarsku vyjadrovali k právu voliť a tiež k tomu, že napr. Mgr. Koláčková sa s obmedzením výkonu pasívneho volebného práva mentálne postihnutým stotožňuje⁷⁹, sme sa však rozhodli venovať tejto zložke volebného práva samostatnú kapitolu.

Podľa nášho názoru sa jedná o analogickú situáciu ako v prípade volebného práva aktívneho. Je pravda, že verejný záujem vylúčiť z výkonu práva byť volený osoby s mentálnou poruchou, či nízkym intelektom, je silnejší ako vylúčiť ich „iba“ z výkonu práva voliť. Je totiž dôvodné predpokladať, že tieto osoby nebudú schopné vykonávať svoju funkciu riadne, v dôsledku čoho môže trpieť celá spoločnosť. Aj ÚS

⁷⁹ KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovské Univerzity, 2007, str. 42

SR sa vyjadril (v súvislosti s obmedzením osobnej slobody ako prekážkou volebného práva), že „*plnohodnotná realizácia (verejnej funkcie) je verejným záujmom na riadnom fungovaní demokracie*“.⁸⁰

Tento verejný záujem je však opäť v rozpore so základnými právami jednotlivcov, konkrétne pasívnym volebným právom osôb zbavených spôsobilosti a čiastočne tiež aktívnym volebným právom celej populácie, ktorej sa vylúčením týchto osôb z politickej súťaže obmedzuje výber kandidátov. Okrem toho opäť nevyhnutne narazíme na problém určenia hranice „spôsobilosti“ vykonávať verejnú funkciu. Na podobnú tému sa pred časom na Slovensku strhla polemika medzi predsedom Ústavnoprávneho výboru NR SR doc. Prochádzkom a vplyvným komentátorom mienkotvorného denníka SME Mariánom Leškom.⁸¹ V obci Richnava zvolili občania negramotného starostu. Leško volal po stanovení minimálnych požiadaviek na kandidátov do verejných funkcií práve z dôvodu ochrany verejného záujmu. V tomto spore sa však jednoznačne prikláňam na stranu Procházku, ktorý oponoval: „*Medzi úkony, ktorými starosta preukazuje svoju zastupiteľskú spôsobilosť, by som čítanie sľubu zaradil až potom, ako by medzi nimi figurovala schopnosť zostaviť rozpočet, vysvetliť rozdiel medzi pôvodnou a odvodenou normotvornou pôsobnosťou obce, určiť zákonné kompetencie starostu a aspoň približne vymedziť pôsobnosť prokuratúry vo vzťahu k orgánom územnej samosprávy. Kto toto nevie, je menej spôsobilým na výkon starostovskej funkcie ako ten, kto to vie, ale nevie plynule prečítať svoj sľub.*“⁸² Osobná sloboda jednotlivca je totiž pre Procházku vyššou hodnotou, ako efektivita výkonu verejnej moci, a tejto slobode je učené zadosť len vtedy, keď každá osoba v právnom zmysle smie na tvorbe štátnej moci participovať rovnakým dielom.

Vzhľadom k tomu, že byť reprezentovaný najmä v parlamente je pre člena každej menšiny zásadné a tiež k tomu, že hľadanie hranice medzi osobou spôsobilou k pasívnemu volebnému právu a osobou takto nespôsobilou nie je dobre možné a môže byť nebezpečné⁸³, nepovažujeme ani vytváranie prekážok výkonu práva byť volený pre mentálne postihnutých ľudí za vhodné. Navyše nepredpokladáme, že by nejaká výrazná časť mentálne postihnutých mala záujem na kandidovaní do

⁸⁰ Nález ÚS SR, sp. zn. Pl. ÚS 6/08

⁸¹ Leško verzus Procházka: Musí byť starosta gramotný? SME. 2011. [online], [cit. 14.3.2011], dostupné z: <http://komentare.sme.sk/c/5728839/lesko-verzus-prochazka-musi-byt-starosta-gramotny.html>

⁸² PROCHÁZKA, RADOSLAV, Rovnosť je nástroj slobody. dostupné 7.3.2011 z: <http://komentare.sme.sk/c/5728839/lesko-verzus-prochazka-musi-byt-starosta-gramotny.html>

⁸³ rovnako ako pri volebnom práve aktívnom, viď kapitola 5.1. tejto práce

verejných funkcií a tiež považujeme za nereálne, že by v prípade kandidatúry boli väčšinou spoločnosťou do nejakej z významnejších funkcií zvolení. Aj z tohto hľadiska je preto obmedzovanie pasívneho volebného práva osobám zbaveným spôsobilosti na právne úkony zbytočné.

6. Záver

Pri písaní tejto práce sme zistili a v jej texte aj dokázali, že existencia inštitútu zbavovania spôsobilosti fyzických osôb na právne úkony, jeho realizácia súdmi a s ním spojený vznik prekážky výkonu volebného práva sú oblasti v ČR veľmi problematické. Svoju pôvodnú funkciu, čiže ochranu spôsobilosti zbavovaného jedinca a ochranu spoločnosti, takmer nesplňujú a naopak vedú k výraznému a často zbytočnému zasahovaniu do základných práv mentálne postihnutých ľudí.

Napriek tomu, že sa o probléme už roky vie a politická reprezentácia je naňho pravidelne upozorňovaná neziskovými organizáciami⁸⁴, Ústavným súdom a dokonca jeho existenciu aj sama uznáva⁸⁵, nie je schopná tento problém nijako efektívne vyriešiť. Uvedené je podľa nášho názoru priam šokujúce. Pritom jedna jednoduchá novela by stačila na to, aby sa súčasná právna úprava premenila na obraz tej, ktorú obsahuje návrh nového občianskeho zákonníka. Fakt, že sa tak dodnes nestalo je smutným svedectvom politickej kultúry a priorít politických špičiek v postsocialistických štátoch (na Slovensku nie je situácia o nič lepšia) a dá sa z určitého pohľadu považovať za argument prečo priznať výkon volebného práva aj mentálne postihnutým občanom. Takýto prístup politikov k riešeniu predmetnej problematiky spochybňuje totiž ich záujem ochraňovať záujmy mentálne postihnutých a dáva dôvod na podozrenie, že sa tak deje kvôli nemožnosti tejto skupiny občanov ovplyvniť znovuzvolenie toho ktorého politika. Je pravdepodobné, že keby títo ľudia volebné právo mali, chceli by sa im verejní činitelia svojou činnosťou väčšími „zapáčiť“, čo by bezpochyby viedlo k zlepšeniu ich celkového postavenia.

Napriek tomu sa v tejto práci objavili signály, naznačujúce postupné zlepšenie postavenia mentálne postihnutých ľudí v ČR. Že sa tak deje iba veľmi pomaly je jasným dedičstvom bývalého režimu, ktorý si „ťažkú hlavu“ nerobil ani z ľudských

⁸⁴ napr. Řízení o způsobilosti k právním úkonům, Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 8, 2009 [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z:

http://www.llp.cz/files/file/systemova%20doporuzeni/Systemove_doporuzeni_8.pdf

⁸⁵ Vid' Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2009 a rovnaký dokument pre roky 2008, 2007, 2006, či dokonca 2001, všetky dostupné na stránky Vlády ČR <http://www.vlada.cz>

práv zdravých ľudí, nieto ešte tých postihnutých. V tomto smere je istotne veľkým krokom vpred prijatie nového občianskeho zákonníka. Vzhľadom na to, aká doba ešte ostáva do jeho nadobudnutia účinnosti, však stále treba trvať na skoršom vyriešení problémov načrtnutých v tejto práci.

„Najlepším argumentom proti demokracii je päť minút konverzácie s priemerným voličom“. povedal Winston Churchill, no tiež dodal, že lepšie zriadenie ako demokraciu sme ešte nevymysleli a my si ešte dovoľujeme dodať, že už asi ani nevymyslíme. Preto musíme ochraňovať jej základné idey a princípy na ktorých je vybudovaná za každú cenu, ctiť menšiny a radšej podporovať a rozvíjať politické vedomie a vzdelanie u všetkých ľudí (vrátane tých s mentálnou poruchou, či nižším intelektom), ako rozmýšľať nad tým, ktorých z nich zo správy vecí verejných vylúčiť. Vzdelávanie a zrozumiteľne podávané informácie sú totiž v porovnaní s vylučovaním celých skupín osôb z účasti na voľbách neporovnateľne humánnejšou cestou ako docieľať, aby Churchillov argument „piatich minút“ postupne strácal na sile.

7. Zdroje použitých informací

Literatúra

ANTOŠ, Marek. Principy voleb v České republice. Praha: Linde, 2008

BAŠTECKÝ, Jaroslav. Psychiatrie, právo a společnost. Praha: Galén, 1997

ČEŠKOVÁ, Eva; SVOBODA, Mojmír; KUČEROVÁ, Hana. Psychopatologie a psychiatrie: pro psychology a speciální pedagogy. Vyd. 1. Praha : Portál, 2006

ELIÁŠ, Karel. Občanský zákoník : velký akademický komentář : úplný text zákona s komentářem, judikaturou a literaturou podle stavu k 1.4.2008. Praha : Linde, 2008.

FIALA, Josef; KINDL, Milan. Občanský zákoník : komentář. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2009.

FILIP, Jan, Ústavní právo České republiky. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR. 4. opravené a doplněné vydání. Brno: nakladatelství Doplněk, 2003.

FILIP, Jan: Aktuální problémy všeobecnosti volebního práva; Časopis pro právní vědu a praxi. 1994, vol. 2, no. 1, s. 18-35

KOLÁČKOVÁ Jana, Ústavně právní aspekty zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity, 2007

KLÍMA, Karel. Komentář k Ústavě a Listině. 2. rozš. vyd. Plzeň : Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009.

MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. Soudní přezkum voleb. Praha: Linde Praha a.s., 2006

PODHRÁZKÝ, Milan a kol., Přehled judikatury ve věcech voleb, referend a polických stran. Praha: ASPI, 2008

SVÁK, Ján, a kolektív, Rozsudky Veľkej komory Európskeho súdu pre ľudské práva. Žilina: Poradca podnikateľa, 2006

ŠVESTKA, Jiří. Občanský zákoník : komentář. 2. vyd. Praha : C.H. Beck, 2009.

ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan. Občanské právo hmotné. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2009.

WINTROVÁ, Alena a kol. Civilní právo procesní. Praha : Linde. 5. aktualizované vydání, 2008

Internet

DURAJOVÁ Zuzana. 25 000 Čechů nemůže volit. Přichází změna? [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.com/2010/07/zuzana-durajova-25-000-cechu-nemuze.html>

MDAC. Opatrovnictví a lidská práva v České republice, 2007, str. 37. [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://www.reformaopatrovnictvi.cz/data/MDAC%20report%20on%20guardianship%20czech%20republic.pdf>

Leško verzus Procházka: Musí být starosta gramotný? SME. 2011. [online], [cit. 14.3.2011], dostupné z: <http://komentare.sme.sk/c/5728839/lesko-verzus-prochazka-musi-byt-starosta-gramotny.html>

Řízení o způsobilosti k právním úkonům, Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 8, 2009 [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: http://www.llp.cz/_files/file/systemova%20doporuceni/Systemove_doporuceni_8.pdf

Řízení o zbavení způsobilosti k právním úkonům, EPRAVO.CZ. , 2001 [online], [cit. 6.3.2011], dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/rizeni-o-zbaveni-zpusobilosti-k-pravnim-ukonum-6982.html>

VYHNÁNEK, Ladislav. Mental Disability and the Right to Vote in Europe: A Few Notes on the Recent Development. 2010. [online], [cit. 7.3.2011], dostupné z: <http://juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/1/40.pdf>

Judikatura

Rozsudok NS ČR, sp. zn. 30 Cdo 25/2009

Rozsudok NS ČR, sp. zn. 30 Cdo 433/2010

Stanovisko NS ČSSR - R 3/79

Uznesenie ÚS ČR, sp. zn. II.ÚS 540/02

Nález ÚS ČR, sp. zn. IV.ÚS 412/04

Nález ÚS ČR, sp. zn. II.ÚS 2630/07

Nález ÚS ČR, sp.zn. IV.ÚS 3102/08

Nález ÚS ČR, sp.zn. I. ÚS 557/09

Uznesenie NSS ČR, sp. zn. Vol 29/2006

Rozsudok ESLP vo veci Shtukaturov proti Rusku, č. sťažnosti: 44009/05

Rozsudok ESLP vo veci Ahmed a ďalší proti Spojenému kráľovstvu, č. sťažnosti: 22954/93

Rozsudok ESLP vo veci Labita proti Taliansku, č. sťažnosti: 26772/95

Rozsudok ESLP vo veci Hirst (č. 2) proti Spojenému kráľovstvu, č. sťažnosti: 74025/01

Rozsudok ESLP vo veci Alajos Kiss proti Maďarsku, č. sťažnosti: 38832/06

Nález ÚS SR, sp. zn. Pl. ÚS 6/08

Iné

Návrh nového občianskeho zákonníka a jeho dôvodová správa, obidve dostupné na <http://obcanskyzakonik.justice.cz>, podľa znenia z 8.3.2011

Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2009, dostupné na stránky Vlády ČR <http://www.vlada.cz>

Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2008, dostupné na stránky Vlády ČR <http://www.vlada.cz>

Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2007, dostupné na stránky Vlády ČR <http://www.vlada.cz>

Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2006, dostupné na stránky Vlády ČR <http://www.vlada.cz>

Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2001, dostupné na stránky Vlády ČR <http://www.vlada.cz>

MDAC. Dopis AMICUS CURIAE BRIEF mezinárodních subjektů a organizací hájících zájmy a práva lidí s postižením, doručený ÚS ČR v súvislosti s ústavnými sťažnosťami sp. zn. IV. ÚS 3073/08 a sp. zn. IV. ÚS 3102/08, 19. 4. 2010, str. 13. [online], dostupné z: <http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4095>